

УДК 339.9.012.23

О.М. ТРУШЕНКО, кандидат економічних наук, ст. викладач
Дніпропетровського університету економіки та права

ІННОВАЦІЙНА КОНКУРЕНЦІЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проаналізовано тенденції розвитку конкуренції в сучасних економічних умовах, значення інноваційної конкурентоспроможності як необхідної складової глобальної конкурентоспроможності національної економіки та її особливості. Визначено стадії розвитку національних економік (факторна, ефективна та інноваційна), показники, що зумовлюють рівень глобальної конкурентоспроможності країн; за цими показниками подано короткий аналіз конкурентоспроможності розвинутих країн.

В данной статье проанализированы тенденции развития конкуренции в современных экономических условиях, значение инновационной конкурентоспособности как необходимой составляющей глобальной конкурентоспособности национальной экономики и ее особенности. В статье определены стадии развития национальных экономик (факторная, эффективная и инновационная), показатели, которые обуславливают уровень глобальной конкурентоспособности стран; по данным показателям представлен краткий анализ конкурентоспособности развитых стран.

The given article dwells upon competition development tendencies in terms of modern economic environment, upon the role and peculiarities of innovation competitiveness as an important component of global competitiveness of national economy. The article gives the analysis and definitions of the stages of national economies development (factor driven, efficiency driven and innovation) and indicators measuring global competitiveness of the country as well as brief competitiveness analysis of developing countries.

глобалізація, глобальна конкуренція, інноваційна конкуренція, національна економіка, показники конкурентоспроможності, інноваційний потенціал

На сучасний стан розвитку міжнародної конкуренції та її складових значно впливають глобалізаційні тенденції. Міжнародна конкуренція набуває глобального характеру, а її носіями є вже не тільки національні економіки, а й транснаціональні корпорації, які об'єднують у собі як національні системи накопичення капіталу, освіти, організацію науки тощо, так і виробничо-підприємницькі та фінансові структури світового масштабу. Саме такі системи мають здатність до концентрації інтелектуального, науково-технічного та фінансового капіталу, що, у свою чергу, надає їм можливість визначати характер глобального економічного розвитку. У такому зв'язку підвищується значення зовнішніх міжнародних імпульсів для розвитку національних економік. Такі імпульси відображаються у сфері виробництва, інвестування, використання

трудових ресурсів, науково-технічної та інноваційної діяльності.

Трансформаційні процеси у сфері виробництва, обміну та розподілу призвели до змін у характері та механізмах конкуренції. Раніше конкурентні переваги економічних агентів визначалися наявністю певних трудових та природних ресурсів, але останнім часом головну роль відіграє модернізація виробничих і технологічних процесів, використання інформації, інтелектуальних ресурсів тощо. Розвиток НТП призводить до появи нової стадії конкуренції – інноваційної, в основі якої розробка та реалізація різних інноваційних продуктів (нових видів продукції, якісно нових технологій, способів та методів організаційно-управлінського забезпечення виробництва товарів та послуг).

Протягом усього розвитку суспільства економісти багато сперечалися

щодо факторів, які визначають рівень багатства країни та її конкурентоспроможність. Так, на думку А. Сміта, важливу роль відігравали спеціалізація країни та поділ праці, неокласики найбільш важливими факторами розвитку вважали інвестиції у фізичний капітал та інфраструктуру, а вже пізніше підкреслили значення таких механізмів, як освіта, технологічний прогрес, макроекономічна стабільність, ефективне управління тощо. Отже, можна зазначити, що національна конкурентоспроможність являє собою складне явище; підвищення її рівня залежить від комплексного вдосконалення різних сфер підприємницької діяльності.

У 2004 р. професор Х. Сала-і-Мартін запропонував визначити індекс глобальної конкурентоспроможності країн, в якому конкурентоспроможність країни вимірюється за допомогою оцінювання ефективності таких 12 показників.

1. Інституціональне середовище, тобто адміністративно-правова система, в якій взаємодіють підприємці, фірми та держава. Необхідність ефективного функціонування інституціонального середовища особливо відчули країни під час останньої економічної кризи, коли держава мала відігравати значну роль у врегулюванні багатьох питань. Якість інститутів визначається такими параметрами, як: право власності, захист інтелектуальної власності, юридична незалежність, прозорість державної політики, суспільна довіра до політиків, бюрократія, корупція тощо.

2. Інфраструктура — один з найважливіших факторів конкурентоспроможності, адже високий рівень розвитку інфраструктури дозволяє зменшити ефект відстані між регіонами всередині країни, що в результаті сприяє інтеграції національного ринку та підсилює його роль у зв'язках з ринками інших країн та регіонів. Адже розвинуті транспортні системи (якість автомобільних та залізничних доріг, порти та авіатранспорт) надають підприємцям та споживачам можливість вчасно отримувати власні товари та послуги; функціонування заводів та фабрик прямо залежить від без-

перебійного постачання електроенергії, а розгалужена мережа телекомунікацій прискорює потік інформації, що в цілому покращує економічні результати діяльності підприємств у країні та її загальний рівень.

3. Макроекономічна стабільність — макроекономічне середовище визначає здатність країни до суперництва на світовому ринку. Хоча слід зазначити, що тільки макроекономічні показники (ВВП, інфляція, зовнішній борг тощо) не визначають тенденції розвитку країни, а лише відображають її поточний стан, а вже від якості прийняття рішень та ефективності функціонування інститутів, як було зазначено вище, залежить рівень конкурентоспроможності.

4. Здоров'я та початкова освіта. Конкурентоспроможність країни як здатність підвищити продуктивність виробництва насамперед залежить від стану працівників, адже їхнє погане здоров'я може призвести до значних втрат підприємства та погіршення якості продукції. Отже, для зростаючої економіки, неабияку роль відіграють інвестиції в охорону здоров'я. Крім того, слід брати до уваги й такий фактор, як можливість отримання базової освіти, відсутність якої може стати суттєвою перешкодою для розвитку бізнесу всередині країни та знижує її рівень на світовому ринку.

5. Вища освіта та підвищення кваліфікації. Глобалізація економіки потребує від підприємців не тільки відточеної майстерності та професіоналізму, а й вміння швидко адаптуватися до змін в сучасному світі. Отже, рівень кваліфікації країни в цілому можна визначити за якістю системи освіти (науково-технічна освіта та розвиток менеджменту), рівнем розповсюдження та доступу до Інтернету у навчальних закладах, заходами щодо підвищення кваліфікації тощо.

6. Ефективність ринку товарів та послуг. Чесна ринкова конкуренція як національна, так і іноземна, дуже важлива для підвищення ринкової ефективності і, таким чином, продуктивності вітчизняного підприємництва. Найкраще середовище для обміну товарами та послугами створюється завдяки відсутнос-

ті перешкод для розвитку бізнесу з боку держави та вимірюється такими показниками: інтенсивність локальної конкуренції ефективність антимонопольної політики, розмір та ефективність оподаткування, тарифне регулювання тощо.

7. Ефективність ринку праці. Держава повинна надавати достатньо стимулів робітникам для того, щоб вони докладали максимум зусиль для пошуку роботи, а також за потреби мали можливість швидко та з мінімальними витратами змінювати вид діяльності. Для оцінки ефективності ринку праці використовуються різні показники: гнучкість визначення заробітної плати, ступінь співпраці робітника і роботодавця, взаємозв'язок оплати праці і продуктивності та, наприклад, участь жінок у процесі виробництва.

8. Розвинутість фінансового ринку. Остання економічна криза підкреслила значну роль фінансового сектора в економічному розвитку країни. Ефективний фінансовий сектор економіки направляє іноземні інвестиції та фінансові ресурси громадян (їх збереження) до тих підприємців або інвестиційних проектів, які зможуть використати їх з найбільшою продуктивністю. Для розвитку національної економіки дуже вадливою є розгалужена фінансова система, завдяки якій приватний сектор має змогу без перешкод отримувати кредити (розвинута та прозора банківська система) та інші фінансові продукти.

9. Технологічний розвиток. В умовах глобалізації сучасного світу новітні технології стають дедалі важливішими елементами конкурентного середовища фірми, адже здатність їх вчасно використовувати визначає ступінь розвитку та конкурентоспроможності підприємства. Для виявлення рівня конкурентоспроможності всієї країни важливим є ступінь доступності новітніх технологій для користувачів усередині країни (законодавча база інформаційних та комунікаційних технологій, кількість користувачів Інтернету, мобільних телефонів та персональних комп'ютерів) та використання прямих іноземних інвестицій, які є джерелом залучення іноземних

технологій. Слід зазначити, що здатність країни створювати власні новітні технології та розповсюджувати їх на світовому ринку не є визначальною для виявлення рівня технологічного розвитку та більшою мірою характеризує її інноваційний потенціал.

10. Розмір ринку, від якого залежить продуктивність фірми та можливість використання «ефекту масштабу». Традиційним ринком для підприємства вважався такий, що розташований в межах національних кордонів. Але в епоху глобалізації міжнародні ринки стали невід'ємною частиною національних ринків (особливо для невеликих країн). Таким чином, експорт являє собою складову національного попиту, а також визначає розмір ринку, на якому функціонують підприємства країни.

11. Конкурентоспроможність підприємств являє собою вищий ступінь ефективності виробництва товарів та послуг підприємствами всередині країни та визначається такими показниками, як: кількість та якість місцевих постачальників; природа конкурентних переваг; ступінь розвитку маркетингу; розгалуженість процесу виробництва; розвинутість системи поділу тощо.

12. Інноваційний потенціал, який, на думку багатьох економістів, у майбутньому визначатиме рівень життя. У сучасному світі перемога в конкурентній боротьбі для країни визначатиметься не тільки ефективністю зазначених вище показників. Важливістю набуває здатність створювати власні інноваційні технології, для чого потрібне розвинуте інноваційне середовище, інвестиції в наукові дослідження, наявність висококваліфікованих дослідних інститутів, інтенсивна співпраця в дослідній галузі між університетами та сферою виробництва, захист інтелектуальної власності.

Зазначені вище 12 показників перебувають у тісному взаємозв'язку один з одним. Так, досягнення високого рівня інноваційного потенціалу неможливе без ефективної роботи інститутів, захисту права інтелектуальної власності, високого рівня вищої освіти, розвинутих ринків товарів та послуг, праці, а також

належної інфраструктури. Але слід зазначити, що ці показники по-різному визначають рівень конкурентоспроможності різних країн, адже можливості розвитку України зовсім інші ніж, наприклад, Швейцарії. Це пояснюється тим, що Україна та Швейцарія перебувають на різних стадіях розвитку. В умовах розвитку глобальної конкуренції дослідниками всесвітнього економічного форуму запропоновано визначати такі стадії розвитку національної економіки, які й визначають конкурентні переваги країни: факторна економіка (основою конкурентоспроможності країн є наявність ресурсів та зумовлений цим процес виробництва); ефективна економіка (в конкурентній боротьбі країни з максимальною ефективністю використовують ресурси, звертаючи увагу на розвиток вищої освіти, фінансового сектора;

рівень технологічного розвитку тощо) та інноваційна економіка, для якої характерний найвищий рівень життя та оплати праці (рівень конкурентоспроможності зумовлений розвитком інноваційного середовища). Проаналізовані вище 12 показників можна поділити на 3 групи, що характеризують кожну стадію розвитку країни (рис. 1.1).

Отже, згідно з даними Всесвітнього економічного форуму, національна конкурентоспроможність країни, яка на сучасному етапі розвитку світової економіки набуває глобального характеру, визначається не лише здатністю країни досягти високих темпів економічного зростання, підвищувати рівень продуктивності факторів виробництва та здатністю національних компаній та транснаціональних корпорацій, центральні офіси яких розташовано в країні, кон-

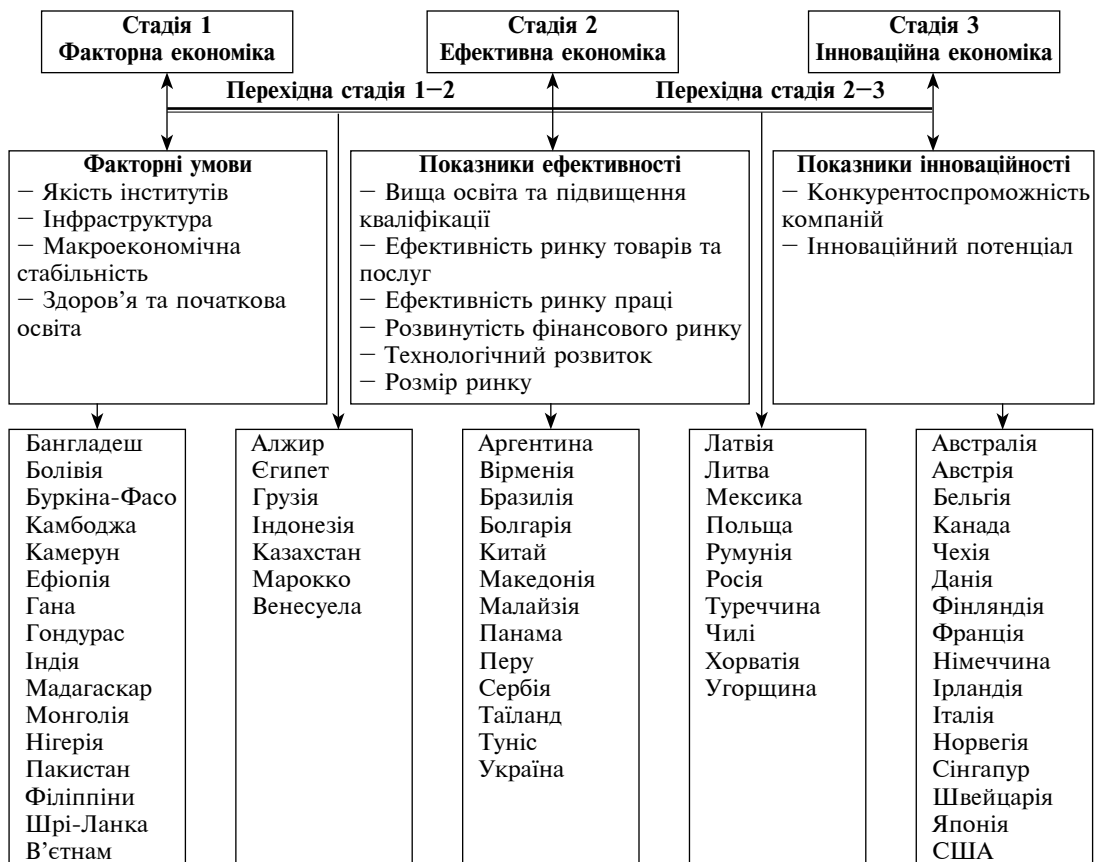

Рис. 1. Стадії розвитку національної економіки

курувати на глобальному ринку та збільшувати його частку. Усе це складові ресурсної та ефективної конкурентоспроможності, які характеризували розвиток міжнародної конкуренції ХХ ст. В умовах розвитку глобальної конкуренції підвищення рівня конкурентоспроможності країни тісно пов'язане з розвитком економіки знань, основою якої є розвиток інноваційної стадії конкуренції.

На думку А. Милейковського, основним джерелом розвитку в країнах з ринковою економікою в останні десятиріччя є індустрія інновацій, що зумовлює постійне виникнення нових сфер виробництва, нових товарів та, відповідно, нових ринків [5; с. 25]. Й. Шумпетер вважав, що інновація призводить до виникнення нового ринку або тимчасового встановлення монополії певного виробника [6; с. 55]. Під поняттям «новий ринок» мається на увазі поява нового товару або послуги з новими споживчими властивостями, які принципово відрізняються від інших товарів або послуг.

В економічній літературі інноваційна конкуренція найчастіше пов'язується з монополізацією або олігополізацією виробництва, які пов'язані з використанням переваг концентрації капіталу для доповнення цінових методів (зниження витрат виробництва) неціновими. До таких нецінових методів конкурентної боротьби можна віднести вдосконалення організаційної структури, покращання техніко-економічних показників виробництва, вдосконалення маркетингових механізмів, тощо.

Слід розрізнити використання новітніх технологій у старих та традиційних сферах виробництва, які завдяки інноваціям стають більш конкурентоспроможними на ринку, від появи саме нових сфер виробництва. У тих сегментах ринку, які вже сформовані та давно розвиваються, саме цінові методи конкурентної боротьби стимулюють реалізацію інноваційних технологій. На відміну від цього, основна вага конкурентної боротьби в новітніх сегментах ринку припадає на використання інтелектуального капіталу та передових досягнень науки. У таких випадках реалізація інновацій (техноло-

гічних та продуктових) призводить до виникнення монопольного стану певних виробників, який можна назвати станом «поза конкуренцією».

Отже, створення інноваційної конкуренції означає, що економічний агент на основі використання інтелектуального капіталу для створення інноваційних технологій виробництва та менеджменту сформував новий сегмент ринку, отримав право визначати параметри ціни на новий продукт. Новий сегмент ринку характеризується відсутністю конкурентів, які ще не існують, адже нові знання ще не було розповсюджено (або не продано права на інновацію), та формування нового попиту, що можливо завдяки використанню «агресивних» та певною мірою ризикованих засобів та заходів.

Слід зазначити, що інноваційна конкуренція характерна майже для всіх ринків товарів та послуг, хоча на ринках традиційних товарів та послуг домінує цінова конкуренція, а на ринках інноваційної продукції – інноваційна. До особливостей інноваційної конкуренції можна віднести:

- високий динамізм ринку;
- «агресивний» характер, адже економічні агенти досить активні, гнучкі, легко сприймають та стимулюють зміни;
- вартість товару або послуги визначається їх новизною, оригінальністю, унікальністю та сучасністю;
- конкуренція викликає інтенсивні зміни в організаційній структурі, політиці, менеджменті;
- суб'єктивний фактор відіграє визначну роль у створенні конкурентних переваг та реалізації конкурентної політики підприємства;
- концентрація капіталу здійснюється на новій основі.

Отже, в якісно нових умовах функціонування світової економічної системи відбулася зміна базових складових національної конкурентоспроможності. Країни Західної Європи, США та розвинуті країни Азії розробили та реалізували концепції підвищення конкурентоспроможності на основі розвитку науки, техніки та масштабного застосування

інновацій як основного фактора утримання конкурентних переваг, що й дозволило їм досягти інноваційної стадії економічного розвитку.

Для визначення ролі певних країн у розвитку світової економіки та науково-технічного прогресу в економічній літературі використовуються поняття «країна – інноваційний лідер» та «країна-аутсайдер». Країна – інноваційний лідер, відповідно, успішно та ефективно займається інноваційною діяльністю та має певний вплив на світовий інноваційний процес та цивілізований розвиток. Для визначення країн лідерів за рівнем інноваційності зазвичай використовуються такі показники, як кількість зареєстрованих патентів, частка світового ринку інновацій, обсяг виробленої та реалізованої інноваційної та високотехнологічної продукції, обсяг експорту інноваційної та високотехнологічної продукції, кількість інновацій-

но активних компаній та підприємств, ефективність фінансових інвестицій в розвиток науки і техніки тощо.

Отже, країнами-інноваційними лідерами сьогодення за багатьма дослідженнями є розвинуті країни світу (США, Японія, Канада, Німеччина, Великобританія, Фінляндія та інші країни ЄР) та нові індустріальні країни Азії. На прикладі країн-лідерів можна визначити загальні умови підвищення рівня інноваційної конкурентоспроможності, до яких слід віднести інституційні (стабільність ринкових та державних інститутів, законодавчого забезпечення, державна та корпоративна інноваційна політика тощо), загальнополітичні (стабільність політичної ситуації, високий рівень суспільного розвитку та демократизації) та економічні (висока ефективність національної економічної політики та ефективність державного регулювання). У табл. 1 подано рейтинг глобальної кон-

Таблиця 1

Рейтинг глобальної конкурентоспроможності країн світу

Країна	ІГК 08-09	ІГК 09-10	Якість інститутів	Макроекономічна стабільність	Якість вищої освіти	Фінансовий ринок	Технологічний розвиток	Конкурентоспроможність підприємств	Інноваційний потенціал
Швейцарія	2	1	8	17	6	14	3	3	2
США	1	2	34	93	7	20	13	5	1
Сінгапур	5	3	1	35	5	2	6	14	8
Швеція	4	4	2	15	3	12	1	4	5
Данія	3	5	3	14	2	8	4	8	10
Фінляндія	6	6	4	12	1	7	10	9	3
Німеччина	7	7	16	30	22	36	12	2	7
Японія	9	8	28	97	23	40	25	1	4
Канада	10	9	17	31	9	11	11	17	12
Нідерланди	8	10	10	38	10	23	2	6	13
Великобританія	12	13	21	71	18	24	8	12	15
Франція	16	16	26	58	15	21	24	10	18
Ісландія	20	26	13	119	4	85	14	23	16
Китай	30	29	48	8	61	81	79	38	26
Чехія	33	31	62	43	24	42	30	25	25
Іспанія	29	33	49	62	33	50	29	28	40
Естонія	32	35	31	47	21	29	16	48	37
Польща	53	46	66	74	27	44	48	44	52
Індія	50	49	54	96	66	16	83	27	30
Італія	49	48	97	102	49	100	39	20	50
Росія	51	63	114	36	51	119	74	95	51
Казахстан	66	67	86	59	59	11	69	88	64
Латвія	54	68	65	99	34	60	47	82	88
Україна	72	82	120	106	46	106	80	91	62

курентоспроможності країн, складений за даними всесвітнього економічного форуму (в якому проаналізовано 133 країни), а також рейтинг складових, що її визначають [7].

З табл. 1 можна побачити, що перші 10 країн перебувають на інноваційній стадії розвитку, що підтверджує неабияке значення розвитку науково-технічного та інноваційного потенціалу країни для підвищення рівня її конкурентоспроможності. Так, швейцарську економіку можна охарактеризувати надзвичайним інноваційним потенціалом та високорозвинутою бізнес-культурою. Країна витрачає багато коштів на розвиток науки та техніки, а тісна співпраця між академічними інститутами та підприємницьким сектором надає можливість застосовувати результати досліджень для створення новітніх конкурентоспроможних продуктів. Отже, інноваційний потенціал країни вимірюється великою кількістю патентів (148,27 на млн громадян), та за цим показником Швейцарія займає 7-ме місце. Слід також відзначити високу якість функціонування швейцарських інститутів (верховенство закону, незалежна правова система), стабільне макроекономічне середовище, відмінну інфраструктуру тощо.

США, які в багатьох економічних рейтингах вважаються безперечним лідером, протягом останніх років за рівнем глобальної конкурентоспроможності у 2009 р. займають другу позицію, що можна пояснити наслідками економічної кризи, адже інституційне середовище країни виявилось не настільки ефективним, аби надати необхідну державну підтримку приватному сектору та перешкодити марнотратству державних коштів. Рівень розвитку фінансового ринку лише за рік знизився з 9-ї позиції на 20-ту, підвищення рівня заборгованості громадян лише підкреслило макроекономічну нестабільність. Хоча слід зазначити, що США залишаються країною з високорозвинутою бізнес-культурою та інноваційною діяльністю компаній. Розгалужена система університетів, в яких розташовані дослідні центри та державна підтримка науково-технічного розви-

тку, є саме тими факторами в розвитку країни, що визначають її конкурентні переваги.

Сінгапур являє собою найефективнішу країну Азії, з найкращою інституційною системою (навіть у той час, коли в багатьох країнах довіра до держави зникає, якість роботи інститутів Сінгапуру продовжує підвищуватися). За ефективністю ринків товарів та послуг Сінгапур займає перше місце, а за рівнем розвитку фінансового сектора – друге, за інфраструктурою світового рівня – четверте місце. Хоча найзначнішими факторами конкурентоспроможності в сучасних умовах для Сінгапуру є: акцент на розвиток системи освіти та підвищення рівня кваліфікації робітників, впровадження інноваційних технологій та інвестицій у власний інноваційний потенціал.

Інші країни, що займають доволі високі позиції в рейтингу глобальної конкурентоспроможності (Великобританія, Данія, Японія, Фінляндія, Німеччина, Франція, Ісландія, Китай, Чехія) характеризуються добре розвинутою інфраструктурою та високою якістю інституціонального середовища, але найбільше уваги у розвитку національної економіки приділяється технологічному розвитку, підвищенню рівня бізнес-культури, якості вищої освіти, рівня кваліфікації персоналу та розвитку інноваційного потенціалу. Навіть незважаючи на доволі погані показники за рівнем макроекономічної стабільності (США, Японія, Ісландія) та певні перешкоди для ведення підприємницької діяльності в розвинутих країнах, такі як: високий рівень податків, дещо складний доступ до фінансування, державна бюрократія, такі країни продовжують утримувати позиції лідерів завдяки тому, що своєчасно використовують переваги та можливості глобалізаційних процесів.

Отже, слід зазначити, що інноваційний процес є основою стабільного економічного розвитку для розвинутих країн, а для країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою може бути каталізатором швидкого зростання, адже інноваційна конкуренція, яка ха-

рактизує сучасний стан розвитку глобальної міжнародної конкуренції потребує необхідності створення масштабної науково-технологічної модернізації суспільного виробництва з використанням прогресивних технології, що позитивно позначається на ефективності розвитку національних економік та світової економіки в цілому.

Список використаної літератури

1. Азгальдов Г.Г. Интеллектуальная собственность, инновации и квалиметрия / Г.Г. Азгальдов, А.В. Костин // Экономические стратегии. – 2008. – № 2 (60). – С. 162–164.

2. Антонюк Л.Л. Інноваційна конкурентоспроможність України та її регіонів / Л.Л. Антонюк // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 4. – С. 37–45.

3. Гольдштейн Г.Я. Стратегический инновационный менеджмент: учебное

пособие / Г.Я. Гольдштейн. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2004. – 267 с.

4. Орлов А.И. Современные подходы к управлению инновациями и инвестициями / А.И. Орлов, Л.А. Орлова // Экономика XXI века. – 2002. – № 12. – С. 3–26.

5. Роль инноваций в развитии современных технологий // Экономика и управление в зарубежных странах: инф. бюллетень. – 2002. – № 2. – С. 26–43.

6. Украина в системе международного разделения труда: монографія [под ред. О.Б. Чернеги]. – Донецк: ДонНУЭТ, 2007. – 357 с.

7. The global competitiveness report 2009–2010. // World economic forum, 2009. – 479 с.

Отримано 5.10.09